

ALLES UIT DE KAST OM DE ZEEFOREL TE (LATEN) PAAIEN

TEKST HANS OERLEMANS
BEELD GERRIT JAN VAN DIJK, ISTOCKPHOTO

Sommige migranten zijn wèl welkom. In het noorden gaat de poort wijd open voor vissen die migreren tussen de Waddenzee en de binnenwateren. Van zalm, paling en houting tot de 'iconische' zeeforel. Binnenlaten alleen is echter niet genoeg. Herstel van de vismigratie vraagt om maatregelen tot ver in Drenthe en Overijssel.

Z

Een zeeforel van 65 cm en bijna vier kilo. De opwinding was groot onder de sportvisserij aan de Vecht. Voor een onderzoek naar vismigratie zetten zij najaar 2018 bij Dalfsen fuiken voor een stuw. Honderden vissen zwommen zich vast, maar deze ene zeeforel was toch wel de hoofdprijs. Hij ging in quarantaine in afwachting van een chirurgische ingreep. In totaal kregen dat jaar zeventig trekvisen een zendertje ingeplant: 69 windes en één zeeforel. De operatie werd in 2019 herhaald met nu vier zeeforellen. Uiteindelijk moeten er tweehonderd trekvisen met een zender rondzwemmen.

Het project Swimway Vecht (2018-2021) combineert onderzoek naar vismigratie met maatregelen om de habitat voor trekvisen te verbeteren. Het werkterrein is de Overijsselse Vecht tot aan de bovenstroom in Duitsland. Sportvisserij Nederland, waterschap Vechtstromen, Waterschap Drents Overijsselse Delta (WDOD), Rijkswaterstaat en enkele Duitse partners werken samen. Het arbeidsintensieve vangen, opereren en 'zenderen' gebeurt door vrijwilligers uit de hengelsportwereld. Daarvoor moest een reeks ontheffingen worden aangevraagd onder meer bij de Dieren Experimenten Commissie. Swimway Vecht valt onder het nationale programma LIFE IP Deltanatuur.

VAN STUW TOT STUW

De zenders (transmitters) hebben een uniek signaal dat wordt opgevangen door ontvangers (hydrofoons) in de Vecht. Zo wordt exact vastgelegd welke vissen waar en wanneer passeren. Eind 2019 was op het hele traject al zo'n 100.000 keer een passerende vis geregistreerd. "Die eerste zeeforel hebben we goed weten te volgen", vertelt Gerrit Jan van Dijk, ecooloog bij WDOD. "Hij nam de vispassage bij Vechterweerd in dertig minuten en in vier uur zwom hij naar een stuw zeven kilometer stroomopwaarts. Zo kunnen we individuele vissen van stuw tot stuw monitoren en zien waar ze met moeite verder komen of naar uitwegen zoeken. >

De zenders geven drie jaar lang een signaal af.”

“Over vismigratie is al heel wat bekend, maar niet hoe specifieke soorten zich gedragen in ons watersysteem”, zegt Van Dijk. “Vissen zouden weleens anders kunnen ‘denken’ dan wij denken dat ze denken. We moeten de logica van de vis beter begrijpen. De data vertellen precies wat de vis doet. Daarmee komen verschillen tussen soorten aan het licht en ook de invloed van watertemperatuur en stroming op het trekgedrag. Met die gegevens kunnen we gericht de condities voor vismigratie verbeteren. Dat gebeurt overigens ook nu al zoals met de aanleg van lange nevengeulen bij stuwen.”

Vismigratierivier Afsluitdijk

De zeldzame zeeforellen die de Vecht weten te bereiken, hebben een lange weg afgelegd vanuit de Waddenzee. Ze gaan in het najaar op zoek naar zoet water om te paaien. Daarvoor volgen ze de zoete ‘lokstroom’ uit het IJsselmeer bij de spuisluisen in de Afsluitdijk. De beste zwemmers slaan erin voorbij de sluisen te komen. Vervolgens steken ze het IJsselmeer over en zwemmen via Ketelmeer en Zwarte Water de Vecht op.

De Afsluitdijk zal vanaf 2023 veel beter passeerbaar worden dankzij de Vismigratierivier: een vier kilometer lange ‘getijdenrivier’ naast de sluisen bij Kornwerderzand. Deze kronkelende passage waar zoet en zout water mengen onder invloed van het getij maakt het straks veel gemakkelijker voor trekvis om het IJsselmeer te bereiken. De verwachting is dat dan

‘Vissen zouden weleens anders kunnen ‘denken’ dan wij denken dat ze denken’

meer zeeforellen de migratieroute Waddenzee - Vecht gaan gebruiken. Van Dijk: “De zeeforel is uiterst kritisch en zoekt om zijn eitjes af te zetten smalle bochtige beken met snelstromend water, een bodem van schone kiezel en een hoog zuurstofgehalte. In het stroomgebied van de Vecht zijn die omstandigheden nu eigenlijk alleen verder stroomopwaarts in Duitsland te vinden. Maar zover komt de zeeforel niet, want al snel over de grens liggen harde blokkades van stuwen en kraftwerken voor de energievoorziening. Er is geen doorkomen aan. Onze Duitse partners gaan dit aanpakken.”

In de Vecht en zijtakken waren ooit wel geschikte condities voor paaiende vismigranten. De rigoureuze kanalisatie van rivieren en beken rond 1900 heeft daar een einde aan gemaakt. Voor een snelle waterafvoer werden bochten afgesneden, oevers strakgetrokken en waterlopen verbreed en verdiept. Maar het tij is inmiddels gekeerd. Gezien ook de droogte van de laatste jaren is het raadzaam water vast te houden in plaats van het zo snel mogelijk af te voeren. Met projecten voor beekherstel, oeverbeplanting en ‘hermeanderen’ moet weer een habitat ontstaan waar zelfs de zeeforel kan paaien en waar jonge vissen een aantal jaren kunnen opgroeien. Van Dijk: “Ons doel voor de langere termijn is een stabiele populatie die zichzelf in stand houdt en succesvol migreert tussen Waddenzee en Vecht.”

RUIM BAAN VOOR VISSEN

De Vecht en het Lauwersmeer hebben weinig gemeen, behalve dan dat de zeeforel er meer dan welkom is. Vier noordelijke waterschappen en hogeschool Van Hall Larenstein voeren het langjarige programma Ruim baan voor vissen uit. De financiering komt van het Waddenfonds. Ook hier een

combinatie van onderzoek naar het trekgedrag en harde maatregelen om gemalen, stuwen en sluisen beter passeerbaar te maken. In het verlengde daarvan ligt het project Vissen voor Verbinding, waarbij onder meer jonge zeeforel wordt uitgezet.

“We gaan de deur naar de Waddenzee wijd openzetten,” zegt Jan Roelsma, coördinator waterkwaliteit bij Wetterskip Fryslân. “Zijn de vissen eenmaal binnen, dan hebben ze niets aan een kaal huis. We moeten de binnenwateren zo inrichten en beheren dat trekvis zich er thuis voelen en uiteindelijk ook gaan paaien. Maar wat is daarvoor nodig? Wat is voor de paling ideaal? Wat zoekt de zeeforel? Daar wordt nu onderzoek naar gedaan. Met de resultaten kunnen we gebieden op maat inrichten voor trekvis. Net als in de Vecht worden ook hier vissen van zenders voorzien.”

Drents plateau

Naast de route Waddenzee-Vecht is ook Waddenzee-Drenthe in potentie een aantrekkelijke migratieroute voor de zeeforel. Bij Lauwersoog stroomt via sluisen veel zoet water de Waddenzee in. Aange trokken door de zoete lokstroom, zwemt een volwassen zeeforel tegen de stroom in naar de sluisen en komt via speciale visluiken het Lauwersmeer binnen. Vervolgens is het zaak geschikte paai- en opgroeiwateren te vinden. De vervolgroute loopt via het Reitdiep richting de stad Groningen en vervolgens via het Peizerdiep en het smallere Liefversche Diep waarin het Groote Diep en Oostwaartse Diep samenvloeien. En dan is de zeeforel inmiddels diep in Drenthe. Om de natuurlijke migratie tussen de Waddenzee en de smalle beken op het Drents plateau op gang te brengen, werden meermalen duizenden piepjonge zeeforellen uitgezet. In het ideale scenario blijven de jonge vissen

enkele jaren in de Drentse wateren om op te groeien. Als ze volwassen zijn, zoeken ze via Peizerdiep, Reitdiep en Lauwersmeer de Waddenzee op waar meer voedsel te vinden is (vis, garnalen). Pas in brak en zout water krijgt de zeeforel zijn karakteristieke zilveren kleur.

Na een aantal jaren Waddenzee komt er het moment dat de volggroeide zeeforel toe is aan paaien. Dat doet hij bij voorkeur in hetzelfde zoete water als waar hij is opgegroeid (*homing*). Een zeeforel is in staat via geurdetectie zijn geboortebek te vinden. Zo moeten op termijn elk najaar grote aantallen zeeforellen migreren van de Waddenzee naar hun geboortegrond in de Kop van Drenthe. Nu gebeurt dat nog zelden. Heel soms meldt een sportvisser een zeeforel te hebben gevangen. Groot nieuws in de regionale media. Ooit komt er misschien een moment dat niemand nog verbaasd opkijkt als bij een vistrap in een Drentse beek een zeeforel opspringt. In de ogen van Jan Roelsma is vismigratie even boeiend en wonderlijk als de vogeltrek. Maar we zien er veel minder van. "Trekvogels spelen zichzelf letterlijk in de kijker. Vogelspotters gaan er achteraan met verrekijkers en telescopen. We moeten manieren zoeken om te laten zien wat er zich onder water allemaal afspeelt. Misschien een glazen kijkwand installeren bij een vispassage. Het grote publiek mag weten waar we mee bezig zijn en waarom dit belangrijk is. Waar de zeeforel gedijt, is de waterkwaliteit in orde. Eén van de criteria in de Kaderrichtlijn Water is een gezonde vispopulatie. Voor het grote publiek is de vis een veel beeldender meetlat voor waterkwaliteit dan iets abstracts als abiotische variabelen."

ESTUARIUM LAUWERSKUST

Om de visstand in de Waddenzee te verbeteren is - zeker bij trekvis-

ZEEFORELTOERISME OP Z'N DEENS

'Seatrout fishing heaven', zo presenteert het Deense eiland Funen zich internationaal aan sportvissers. Ook uit Nederland reizen jaarlijks duizenden liefhebbers af naar het eiland voor een visvakantie. Hoogtepunt: op de foto met een zelf gevangen zeeforel. Dertig jaar geleden was deze vis op Funen net zo zeldzaam als nu in Nederland.

De Denen startten in 1990 het project Zeeforel Funen. Alles wat nodig was voor forelherstel werd ondernomen: verbetering waterkwaliteit, barrières op trekroutes wegnemen, paaihabitat creëren en jonge vis uitzetten. Langzaam kreeg Funen weer een robuuste populatie die migreert tussen de zee en binnenwateren. Vismigratie-initiatieven in Nederland wijzen graag naar Funen. Het eiland laat zien dat ook een moeilijke vis als de zeeforel terugkeert, mits er jarenlang consistent aan wordt gewerkt. Maar ook het vistorisme geldt als lichtend voorbeeld. Voor Funen is dit een grote bron van werk en inkomen. Voor het Lauwersmeer zou het binnenhalen van de zeeforel een grote vis zijn bij de ontwikkeling tot een toplocatie voor sportvistorisme.

sen - actie nodig ver buiten het wad. Daarom ook neemt de Waddenvereniging actief deel aan programma's om vismigratie te stimuleren, vertelt Wouter van der Heij, marien bioloog bij de vereniging. Hij stond al eens in het Lievevrouwe Diep om honderden jonge zeeforellen uit te zetten. "Hun grote actieradius maakt herstel van de populatie in de Waddenzee extra ingewikkeld. Trekroutes moeten over een grote lengte vrij zijn van blokkades of in ieder geval goed passeerbaar. Een barrière is genoeg om alle inspanningen teniet te doen."

Gerrit Jan van Dijk

Jan Roelsma

Wouter van der Heij

Decennialang stond de vismigratie vrijwel stil, volgens Van der Heij. "De kust was hermetisch afgesloten. Waterveiligheid gaat voor alles, maar het had wel enorme gevolgen. De dynamiek tussen zoet en zout verdween en al het bijbehorend onderwaterleven. Gelukkig zijn er wel weer openingen gekomen met vispassages en visluiken. Maar de Waddenvereniging vindt dat de poort nog een stuk verder open mag."

"Vijftig jaar geleden werd de Lauwerszee afgesloten. De tijd is rijp voor beperkt herstel van het getij om de harde grens tussen Waddenzee en Lauwersmeer te verzachten. Er kan opnieuw een estuarium ontstaan waar zoet en zout zich mengen en waar vissen een kraamkamer vinden. Dat zou de visstand een enorme boost geven."•

'Over de grens liggen harde blokkades van stuwen en kraftwerken voor de energievoorziening. Er is geen doorkomen aan'